

JUSTYNA HANNA BUDZIK

 <https://orcid.org/0000-0001-9740-0761>
Uniwersytet Śląski w Katowicach

MAGDALENA OCHWAT

 <https://orcid.org/0000-0002-0178-165X>
Uniwersytet Śląski w Katowicach

PIOTR SKUBAŁA

 <https://orcid.org/0000-0002-9209-0167>
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Edukacja na rzecz klimatu przez fotografię i słowo Przypadek „Gazety Strajkowej” #3

An Education for the Climate Through Photography and Words The Case of the „Gazeta Strajkowa” #3

Abstract: The aim of our paper is to analyse the 3rd issue of the “Gazeta Strajkowa” [“Strike Newspaper”] on School Strike for Climate. The publication consists of photographs taken between 2019 and 2021 by photographers engaged in the Public Protest Archive, which is a digital repository documenting social protests in Poland after 2015. The subject of the analysis are photos, graphics representing selected slogans appearing on strike banners and various accompanying forms of texts, such as an editorial by Filip Springer, voices of activists, information on our planet’s condition and the strike demands. It has been found that the banners and symbols used by young strikers symbolise their striving for an immediate limitation of global climate change and for the implementation of solutions recommended by scientific communities. In the article, an attempt has been made at verifying whether or not some exemplary slogans from the banners correspond to scientific statements. Mention has also been made of the key emotions of activists represented in the photographs and how they affect the viewers’ emotions. The last part of the paper gives ideas on how to use the newspaper in humanities education for the climate.

Keywords: School Strike for Climate, humanities education, documentary photography, activism, education for the climate

Abstrakt: W artykule poddano analizie trzeci numer „Gazety Strajkowej”, poświęcony Młodzieżowemu Strajkowi Klimatycznemu (MSK). Publikacja składa się ze zdjęć wykonanych w latach 2019–2021 przez fotografki i fotografów zaangażowanych w tworzenie Archiwum Protestów Publicznych – cyfrowego

repozytorium zdjęć dokumentujących odbywające się po 2015 roku w polskiej przestrzeni społecznej protesty. Przedmiotem analizy i interpretacji uczyniono zdjęcia, grafiki z wybranymi hasłami ze strajkowych transparentów oraz różne formy tekstowe – „wstępniak” Filipa Springera, wypowiedzi aktywistek i aktywistów, informacje o stanie planety oraz postulaty MSK. Stwierdzono, że banery i znaki, którymi posługiwali się strajkujący, symbolizują dążenia młodych do natychmiastowego powstrzymania globalnych zmian klimatu oraz wdrożenia rozwiązań zaproponowanych przez środowiska naukowe. W artykule próbowano sprawdzić, czy przykładowe hasła z transparentów odpowiadają twierdzeniom naukowym. Wspomniano również o kluczowych, a ukazanych na zdjęciach emocjach aktywistek i aktywistów oraz o afektywnym oddziaływaniu tych emocji na odbiorcę. W ostatniej części artykułu zapisano pomysły wykorzystania „GS” #3 w humanistycznej edukacji klimatycznej.

Słowa kluczowe: Młodzieżowy Strajk Klimatyczny, edukacja humanistyczna, fotografia dokumentalna, aktywizm, edukacja dla klimatu

*Profesor Bernadecie Niesporek-Szamburskiej
To dzięki Jej staraniom powstało nasze miejsce w Uniwersytecie –
Interdyscyplinarne Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną (ICBEH).
Jako międzypokoleniowy zespół
praktykujący środowiskowe badania naukowe stosowane w edukacji
mamy poczucie sprawstwa i odpowiedzialności za przebudowę świata.*

Wprowadzenie

Jesteśmy pierwszym pokoleniem, które na własnej skórze doświadcza skutków katastrofy klimatycznej. I ostatnim, które może coś zmienić (Ryszard Kolesiński, 20 lat, Poznań – „Gazeta Strajkowa” #3: [16]).

Przedmiotem naszej refleksji jest trzeci numer „Gazety Strajkowej” („GS” #3), poświęcony Młodzieżowemu Strajkowi Klimatycznemu (MSK). Publikacja zaprojektowana przez Annę Nałęcką-Milach składa się ze zdjęć wykonanych w latach 2019–2021 przez fotografów zaangażowanych w tworzenie Archiwum Protestów Publicznych (APP) – cyfrowego repozytorium dokumentującego protesty po 2015 roku. Zdjęciom w „GS” #3 towarzyszą różne formy tekstowe: „wstępniak” autorstwa reportera Filipa Springera, sześć wypowiedzi osób aktywistycznych w wieku od 16 do 20 lat, pochodzących z różnych części Polski, informacje o stanie planety zredagowane przez reporterkę „Dużego Formatu” Dorotę Borodaj oraz postulaty MSK. Dodatkowymi elementami słowno-wizualnymi są pojedyncze strony przypominające plakaty typograficzne – na żółtym tle czarnymi wersalikami

(co przywodzi na myśl tablice ostrzegawcze) złożono napisy z wybranymi hasłami z transparentów, między innymi: „Nie podnoście nam temperatury”; „Wstyd!”; „Nie ma planety B”; „Mamy 10 lat, żeby zmienić świat”; „Zielonej transformacji[,] nie biurokracji”. Format „GS” #3 (290 × 370 mm) i gramatura papieru przypominają drukowane gazety codzienne¹.

W artykule poddamy analizie ikonografię protestów Młodzieżowego Strajku Klimatycznego, w tym transparenty uchwycone na fotografiach, oraz wybrane wypowiedzi młodych. Zweryfikujemy, czy hasła są jednocześnie naukowymi twierdzeniami dotyczącymi zmian klimatu i mają kulturowe konotacje z zagrożeniem środowiskowym. Przedmiotem naszego zainteresowania będą również kluczowe emocje aktywistów ukazane na zdjęciach (strach, gniew, nadzieja, poczucie winy; zob. Kleres, Wettergren, 2017) oraz afektywne oddziaływanie tych emocji na odbiorcę. Cztery wskazane przez Kleresa i Wettergren emocje rezonują, co istotne, z wynikami badań socjologicznych nad motywacjami działań aktywistów klimatycznych w Polsce. Według tych badań największą rolę w MSK odgrywają zmartwienie, a następnie frustracja; w dużym i bardzo dużym stopniu odczuwało je odpowiednio 86% oraz 73% respondentów (to wynik zbliżony do średniej międzynarodowej) (Kocyba, Łukianow, Piotrowski, 2020). W ostatniej części artykułu zamieścimy pomysły do wykorzystania „GS” w humanistycznej edukacji klimatycznej, prowadzonej już w wielu szkołach (jcs, 2022), a dzięki staraniom samorządów planowanej w coraz większej liczbie placówek oświatowych.

Fenomen młodzieżowych strajków klimatycznych

Nikt nie zdoła zmienić systemu w pojedynkę. Wystarczy jednak jeden głos, żeby zapoczątkować reakcję łańcuchową, która wprawi wszystko w ruch. Pod warunkiem, że ten głos będzie wystarczająco donośny (Ernman i in., 2019: 208).

Żyjemy w czasach, w których dynamicznie wzrasta liczba ludności, a rozwój gospodarczy oparty na modelu *business as usual* dotyczy coraz większej części populacji. Dla jednych przemiany cywilizacyjne są powodem do dumy, dla innych – sygnałem do niepokoju, ceną, jaką płacimy za nieustannie rosnącą presję na wykorzystywanie

---

¹ W artykule wskazujemy na cyfrową formę „GS” jako na źródło. Wersja papierowa jest dystrybuowana bezpłatnie w różnych miejscach związanych z edukacją i kulturą. Brak informacji o nakładzie.

„taniej natury”, jak ją nazwali Raj Patel i Jason W. Moore (Patel, Moore, 2018): gleby, wody, lasów, zwierząt i innych surowców, jest już bowiem bardzo wysoka, a może być jeszcze wyższa. Doświadczamy skutków postępujących zmian klimatu: masowego wymierania gatunków, zakwaszenia wód, pożarów lasów, wysokiego stężenia gazów cieplarnianych czy zaniku bioróżnorodności.

Niepokój o przyszłość jest widoczny w postawie młodych, którzy utworzyli bezprecedensowy ruch. Jego wyróżnikami na tle innych ruchów społecznych są: sposób działania, wiek zaangażowanych, rola, jaką ów ruch odgrywa w świecie pogrążającym się w kryzysie planetarnym, oraz atrakcyjność formy dla nastoletnich uczestników.

Młodzieżowy Strajk Klimatyczny to międzynarodowy ruch uczniów i studentów skoncentrowany wokół problemów ekologicznych i klimatycznych, który narodził się w sierpniu 2018 roku. Strajki pod hasłem #FridaysForFuture (FFF) rozpoczęte przez 15-letnią Szwedkę Gretę Thunberg w ciągu nieco ponad roku zmobilizowały kilka milionów młodych ze wszystkich kontynentów, którzy swoje nieposłuszeństwo ekologiczne² wyrażali opuszczeniem zajęć szkolnych. Sama młodzieżowa liderka stała się ikoną walki młodego pokolenia o przyszłość. Zapraszana była na krajowe i międzynarodowe spotkania polityczne na najwyższym szczeblu – przemawiała w Parlamencie Europejskim w Brukseli, na szczytach klimatycznych ONZ, między innymi w Katowicach, później na Światowym Forum Ekonomicznym w Davos. Została człowiekiem roku magazynu „Time”. W 2023 roku znalazła się także wśród nominowanych do Pokojowej Nagrody Nobla.

Punktem kulminacyjnym protestów klimatycznych były wydarzenia 15 marca 2019 roku – strajkowały wówczas ponad 2 miliony uczniów z ponad 2 tysięcy miast w 123 państwach – i 20 września 2019 roku – wówczas w strajkach wzięło udział 7 milionów uczniów z około 150 krajów. Nigdy wcześniej młodzi ludzie tak masowo nie wyszli na ulice, by domagać się działań na rzecz klimatu, protesty więc – co oczywiste – były szeroko relacjonowane w mediach. Żaden ruch młodzieżowy nie miał nigdy takiego globalnego zasięgu (Wahlström i in., eds., 2019).

Masowe strajki klimatyczne, jak zauważyli Piotr Kocyba, Małgorzata Łukianow i Grzegorz Piotrowski w artykule *Młodzieżowe strajki klimatyczne w Polsce: kto protestuje i dlaczego?*, to w polskiej rzeczywistości zjawisko stosunkowo nowe, choć protesty ekologiczne były organizowane już wcześniej³. W dwóch najwięk-

---

² Nawiązujemy do tytułu książki *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce* (Czapliński, Bednarek, Gostyński, red., 2019).

³ Protesty ekologiczne odbywały się podczas budowy obwodnicy augustowskiej, która miała prowadzić przez Dolinę Rospudy, czy w obronie Puszczy Białowieskiej przed wycinką drzew po rozprzeżeniu się kornika drukarza. Konflikty o naturę w Polsce dotyczyły również stosowania prawa potocznie zwanego Lex Szyszko i stawiania muru na granicy z Białorusią.

szych protestach MSK w marcu i we wrześniu 2019 roku uczestniczyło – odpowiednio – 6700 osób i 12 000 osób (Kocyba, Łukianow, Piotrowski, 2020: 92). W wydarzeniach brali udział przede wszystkim ludzie młodzi – większość uczestników była niepełnoletnia, a połowa osób niepełnoletnich ukończyła raptem 17 lat. Z jednej strony te dane pokazują słabość instytucjonalnego i organizacyjnego wsparcia, którego młodzieży mogłyby udzielić osoby starsze, dowodzą też, że temat zmian klimatu w społecznej świadomości i publicznym dyskursie jest jeszcze ciągle słabo obecny. Z drugiej strony świadczą o tym, że MSK przyciąga przede wszystkim młodych. W protestach brało udział niewiele osób dorosłych, wywodziły się one z organizacji ekologicznych, partii Zielonych czy innych instytucji związanych z ochroną środowiska. Polski MSK wyróżniał się na tle pozostałych wydarzeń FFF strukturą wieku uczestników. Mediana wieku w innych krajach, w których badano protesty FFF w marcu i we wrześniu 2019 roku, wynosiła 30 lat (najmniej we Włoszech, gdzie wynosiła 22 lata, a najwięcej w Belgii – 43 lata) (Kocyba, Łukianow, Piotrowski, 2020: 88). Polski MSK ma więc wyjątkowy charakter. Wśród uczestników strajków klimatycznych zarówno w Polsce, jak i za granicą dominują kobiety. Podczas marcowych protestów w 2019 roku średnio we wszystkich krajach kobiety stanowiły 58% uczestników. We wrześniu odsetek kobiet w gronie protestujących był podobny i wyniósł 59% (Kocyba, Łukianow, Piotrowski, 2020: 89).

W 2020 roku działania proekologiczne oraz klimatyczne w Polsce i na świecie wyhamowała pandemia COVID-19, *lockdown* i zdalna edukacja. Część aktywistek i aktywistów dołączyła do Strajku Kobiet, a Młodzieżowy Strajk Klimatyczny wrócił na ulice w lutym 2021 roku. Uczniowie z MSK żądali sprawiedliwej transformacji energetycznej pod siedzibą Polskiej Grupy Energetycznej. Zorganizowali również festiwal ekologiczny, z prelekcjami, warsztatami i pokazami filmowymi (Zabrodzka, 2023). Niestety, jak pokazują wyniki badań naukowych, mimo iż młodzież przywiązuje dużą wagę do spraw związanych z klimatem, poziom aktywności młodych jest niski. Z badań przeprowadzonych przez Magdalenę Ochwat i Annę Guzy z Interdyscyplinarnego Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną UŚ wynika, że dla zdecydowanej większości studentek i studentów (76% badanej grupy) tematyka związana ze zmianami klimatu jest ważna, ale owo zainteresowanie tematem nie przekłada się na działanie – tylko 19% studentów angażuje się w aktywności, które uwzględniają edukację dla klimatu (zob. Guzy, Ochwat, 2023; por również Guzy, Ochwat, 2022a, 2022b). Nietrudno więc dostrzec, że rolę kształcenia ekologicznego musi być nie tylko przekazywanie wiedzy, lecz także motywowanie do działania, aktywności i zmiany postaw.

Zapoczątkowany przez Szwedkę ruch przyciągnął uwagę społeczną. Młodzi na całym świecie wyszli na ulice, aby domagać się działań w sprawie nowej, opartej na raportach Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental

Panel on Climate Change, IPCC) polityki klimatycznej, a przede wszystkim kompleksowej i systemowej edukacji o mechanizmach kryzysu. Trzeci postulat MSK brzmi:

Domagamy się zawarcia **kompleksowej i aktualnej** wiedzy o mechanizmach kryzysu klimatycznego w **podstawie programowej na wszystkich szczeblach edukacji**, przy zapewnieniu kadrze nauczycielskiej obowiązkowych szkoleń w tym zakresie (*Młodzieżowy Strajk Klimatyczny / Postulaty*).

Słowa i znaki na transparentach stały się symbolami determinacji strajkujących w dążeniu do natychmiastowego powstrzymania globalnych zmian klimatu oraz wdrożenia rozwiązań апробowanych przez środowiska naukowe. Niosą przesłanie, głoszą potrzebę natychmiastowego działania. Pokazują również solidarność, kreatywność i pasję aktywistów prowadzących nierówną walkę o przyszłość naszej planety.

„GS” #3 – wspólnota w fotografii i tekstach

Czy ty chwycisz moją dłoń, mimo różnic,
podziałów i stron?
Chociaż będzie trudno, przyszłość naszą ocalimy!
(słowa piosenki śpiewanej podczas strajków,
Ryszard Kolasiński, 20 lat, Poznań – „Gazeta Strajkowa” #3: [16])

„Gazetę Strajkową” można uznać za szczególny ikonotekst, rozumiany jako obiekt łączący elementy obrazowe i słowne; ich współzależność tworzy wypowiedź retoryczną (Szyłak, 2014: 17). Relacja obrazu i słowa ujawnia się w „GS” #3 na dwóch poziomach: jako temat wielu z zamieszczonych w publikacji zdjęć przedstawiających transparenty lub hasła wypisane na ciałach protestujących oraz jako koncept całej gazety, w której wizualiom towarzyszą teksty. Zgodnie z ambicjami twórczyń i twórców „GS” #3 umieszczone w periodyku zdjęcia i grafiki mogą być ponownie wykorzystane podczas protestów jako sztandary, co uruchomi nowy obieg materiałów i posłuży rozprzestrzenianiu ich estetyki (Stachowicz, 2020: 89). Publikacja odsłania także nowe obszary badania wizualności (a właściwie – teksto-wizualności) protestów społecznych, badania, o które upomina się socjolog Rafał Drozdowski (2017). Analiza „GS” #3 tworzy idealną „okazję do przyglądania

się najbardziej frapującym przejawom dziania się społeczeństwa, takim choćby jak procesy deindywidualizacji czy procesy więziotwórcze” (Drozdowski, 2017: 22). W kontekście działań edukacyjnych trop ten wydaje się szczególnie atrakcyjny, ponieważ może prowadzić do przybliżenia mechanizmów działania aktywistów i aktywistów klimatycznych, faktów dotyczących katastrofy oraz zachęcać do planowania własnych strategii i podejmowania akcji na rzecz poprawy sytuacji planety.

W materiałach zgromadzonych w „GS” #3 podkreśla się, że młodzi ludzie odczuwają potrzebę zmian systemowych. Już na okładce widnieje kluczowe dla aktywizmu klimatycznego hasło „Zmieńmy system, a nie klimat”, które wyraża krytykę ekspansji rynku, kapitalizmu w epoce kapitałocenu i proponuje radykalną zmianę – „wystudzenie wzrostu” oraz redukcję konsumpcjonizmu i zasobożerności (por. Bińczyk, 2023). Emocjonalny ładunek kombinacji zdjęć i tekstów ma potencjał wpływania na wyobraźnię młodych odbiorców, którzy będą tworzyć scenariusze lepszej przyszłości (Napiórkowski, 2022).

Autorkami i autorami zdjęć zamieszczonych w „Gazecie Strajkowej” #3 poświęconej strajkom klimatycznym są: Michał Adamski, Marta Bogdańska, Agata Kubis, Alicja Lesiak, Rafał Milach, Joanna Musiał, Chris Niedenthal, Wojtek Radwański i Grzegorz Wełnicki, pojedyncze fotografie nie są jednak podpisane nazwiskami ich autorów, są oni wymienieni na ostatniej stronie⁴. Obrazy w publikacji można więc traktować jako zbiór elementów o podobnych cechach: to fotografie migawkowe, wykonane najczęściej z bliska, w ruchu, co skutkuje tym, że przedstawione osoby i obiekty są rozmazane. Wiele zdjęć zrobiono z flesztą, można dostrzec bliki oraz charakterystyczne rozbielenie jasnych powierzchni (w tym twarzy). Za pomocą blikskich planów twórcy zdjęć uchwycili charakterystyczne postaci w tłumie, na przykład dziewczynę przebraną w suknię z plastikowych butelek i folii (Milach, 2019c) (fot. 1), działaczkę Extinction Rebellion (ER) odzianą w szafirowy strój, z makijażem połowy twarzy w identycznym kolorze i w koronie sztucznych kwiatów, przypominającą wodną istotę (Milach, 2020) czy budzącą poczucie *Unheimlich* grupę ubranych w kombinezony ochronne aktywistów, w pozbawionym symptomów działalności człowieka pozornie sielankowym krajobrazie otaczającym konińską kopalnię węgla brunatnego (Kubis, 2020a, 2020b). W kadrach uwieczniono także różne formy obecności protestujących w przestrzeni publicznej: młodzi ludzie maszerują, leżą, siedzą, przytulają się, a zatem wykorzystują wszelkie sposoby gromadzenia się ciał, by zmieniać rządzą (Butler, 2016).

---

⁴ Autorów konkretnych ujęć można ustalić. Każde zdjęcie jest umieszczone w APP i opatrzone datą oraz informacją o miejscu wykonania, charakterze protestu, podana jest też nota copy-rightowa.

Fot. 1. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny, Kraków, Warszawa, 27.09.2019, fot. Rafał Milach

Źródło: Archiwum Protestów Publicznych, <https://archiwumprotestow.pl/protest/strajk-klimatyczny/?id=4570> [dostęp: 11.07.2023].

Za kulturoznawczynią Iwoną Kurz nazywamy obrazy wybrane do „GS” #3 z APP „zdjęciami protestującymi”: nie tylko są one przedstawieniami publicznych demonstracji, lecz także budzą emocje, zachęcają do aktywizmu (Kurz, 2021). Stanowią w naszej ocenie egzemplifikację ukutej przez socjologa Macieja Frąckowiaka definicji fotografii – wedle tej definicji fotografia to „technologia modyfikująca międzyludzkie relacje i nasz stosunek wobec świata” (Frąckowiak, 2022: 17–18). W „GS” #3 fotografie ukazują również związki ludzko-nie-ludzkie, ujmują stosunek człowieka do Ziemi. Jest to widoczne na przykład na zdjęciu autorstwa Michała Adamskiego (2021) (fot. 2). Na wykonanym po zmroku z fleszem zbliżeniu widnieje niebieski namiot z logo ER, a w uchylonym wejściu do niego siedzi długowłose pies o niemal całkowicie czarnym umaszczeniu (z białym podgardlem) i w czerwonej uprzęży. Pies zasłania siedzącą w namiocie dziewczynę; połowa jej twarzy, oświetlona lampą błyskową, widoczna jest ponad głową zwierzęcia. Dziewczynę trudno rozpoznać, ponieważ ma ona na twarzy maseczkę. Bohaterem wykonanego przez Adamskiego zdjęcia staje się pies, a kompozycja kadru sugeruje współbycie czworonoga i człowieka jako „gatunków stowarzyszonych” (Haraway, 2012), wspólnie protestujących przeciwko działaniom skutkującym zmianami klimatu.

Fot. 2. Głodówka dla klimatu – protest Extinction Rebellion, Poznań, 26.02.2021,
fot. Michał Adamski

Źródło: Archiwum Protestów Publicznych, <https://archiwumprotestow.pl/protest/glodowka-dla-klimatu/?id=6397> [dostęp: 11.07.2023].

Świadomość znaczenia relacji ludzko-nie-ludzkich dla równowagi planetarnej jest także widoczna w umieszczonych na sfotografowanych transparentach hasłach, na przykład „Killing animals is killing the planet” lub „Dokąd tupta nocą jeź? Na Marsa, bo Ziemia ginie”, oraz w wypowiedziach aktywistów.

Zamieszczone w „GS” #3 zdjęcia są usieciwione i włączone w życie społeczne, w samych fotografiach zaprojektowane są różne sposoby ich wykorzystania, na przykład jako transparentów. Podczas późniejszych demonstracji, w 2021, gdy numer „GS” #3 był już kolportowany, Marta Bogdańska sfotografowała anonimową ich uczestniczkę – widzimy tylko kosmyki włosów zasłaniających jej twarz oraz prawą

dłoń – z papierową „GS” otwartą na stronach przedstawiających między innymi ujęcie autorstwa Rafała Milacha (Bogdańska, 2021; por. Milach, 2019b) (fot. 3). W newralgicznym miejscu kadru znalazł się fragment fotografii ujętego z profilu mężczyzny w żółtej bluzie, z szeroko otwartymi ustami i pięścią uniesioną w charakterystycznym geście. Energia bohatera tego zdjęcia, będąca – jak można przypuszczać – ekspresją gniewu, strachu, nadziei i poczucia winy – czterech fundamentalnych emocji odczuwanych przez aktywistów klimatycznych (Kleres, Wettergren, 2017), zarchiwizowana dzięki przedsięwzięciu APP, zostaje dodana do kolejnego protestu. Można zatem fotografie z APP i „GS” #3 utożsamiać z „bodźcami uruchamiającymi kolejne reakcje i praktyki” (Frąckowiak, 2022: 326), te zaś prowadzą do przeobrażenia „sposobu, w jaki jednostki [...] pojmują świat, a także tego, jak wyobrażają sobie one jego zmianę” (Frąckowiak, 2022: 17). W przypadku „GS” #3 gra toczy się o wysoką stawkę – chodzi o zmiany, których zaprowadzenie jest warunkiem przetrwania planety.

Fot. 3. Siostry Rzeki. Protest przeciw zaporze w Siarzewie, Warszawa, 15.03.2021,
fot. Marta Bogdańska

Źródło: Archiwum Protestów Publicznych, <https://archiwumprotestow.pl/protest/siostry-rzeki-protest-przeciw-zaporze-w-siarzewie/?id=7139> [dostęp: 11.07.2023].

Żaden z tekstów opublikowanych w „GS” #3 nie zajmuje więcej niż jedną stronę, zostały one złożone krojem pisma podobnym do krojów używanych w maszynach do pisania. We wprowadzeniu Filip Springer upomina się o wymyślanie nowego świata przyszłości, nawiązując do znanej refleksji amerykańskiego literaturoznawcy Lawrence’a Buella (1995), wedle którego „kryzys ekologiczny to przede wszystkim kryzys wyobraźni” („Gazeta Strajkowa” #3: [2]). Pisze o doświadczeniu pandemii, która może stać się dla ludzkości próbą generalną przed katastrofą klimatyczną (por. Latour, 2020), i proponuje ćwiczenia z wyobraźni: pomyślmy, co będzie za 10 albo za 30 lat. Przywołuje problemy z wodą pitną, zagrożenie ograniczeniem dostaw energii elektrycznej czy multiplikowaniem negatywnych uczuć – strachu i bezradności związanych z utratą bliskich. W pracy z tekstem na lekcji języka polskiego w ramach edukacji ekologicznej warto zwrócić uwagę na aktywistyczną działalność autora tego „wstępniaka”⁵. W kontekście roli sztuki i literatury za ważne należy uznać to, że przemiany idei i wartości są często również wynikiem pracy artystycznej i kulturalnej, działań pisarzy i artystów; dopiero za nimi podążają zmiany polityczne (por. Solnit, 2019: 12).

Wypowiedzi aktywistek i aktywistów zamieszczone w „GS” #3 prezentują historie młodych ludzi, którzy przyszli wyrazić swoje emocje, ale też pokazać, że będąc w kontakcie z innymi aktywistkami i aktywistami, dają sobie wzajemnie siłę i dodają otuchy innym walczącym o lepszą przyszłość. Głosy protestujących przeplatają się z materiałami gazety w taki sposób, że czytelnik nie jest w stanie zorientować się, czy to wypowiedzi osób ze zdjęć – na pojedynczej stronie „GS” umieszczone są często dwa zdjęcia lub jedno zdjęcie przedstawiające kilka osób, a obok fotografii lub pod nimi/nią – jedna wypowiedź. Identyfikację protestujących utrudniają zakrywające twarze maseczki. Można więc odnieść wrażenie, że retoryka młodych wkomponowana w „GS” jest głosem całego młodego pokolenia.

Zestawienie komentarzy z ujęciami portretowymi i zbiorowymi pozwala czytelniczkom i czytelnikom „GS” lepiej poznać emocje protestujących. Unaocznia konstruktywny, sprawczy gniew o politycznej mocy wyzwalania zmiany (Markiewka, 2020), który popycha młode osoby do walki o zagrożonych ludzi i nie-ludzi. Wspólnototwórcze wyrażanie siebie przez gesty, krzyk i patrzywanie na siebie nawzajem, obejmowanie się, trzymanie się za ręce jest także napędzane nadzieją na lepszą przyszłość. Nadzieja tkwi w założeniu, że nie sposób przewidzieć, co się

---

⁵ Filip Springer jako jeden z pierwszych twórców *non-fiction* w naszym kraju podjął się próby opisanie kwestii środowiskowych. Uczynił je również osiłą wielu tekstów publicystycznych i reportażowych. W cyklu artykułów pt. *Zmiana klimatu już tu jest* opublikowanych w miesięczniku „Pismo. Magazyn Opinii” w 2019 roku Filip Springer przyglądał się skutkom postępujących zmian klimatu w Polsce. Pokazywał rzeczywistość krajową, na której skutki katastrofy klimatycznej już odciskają piętno i które sporo kosztują (zob. Springer, 2019a, 2019b, 2019c, 2019d, 2019e).

stanie w przyszłości, ale właśnie w tej szczelinie niepewności pojawia się przestrzeń do działania – jak pisała Rebecca Solnit w książce *Nadzieja w mroku. Nieznane opowieści, niebywałe możliwości* (Solnit, 2019). Młodzi odnajdują w tej przestrzeni poczucie sensowności, sprawczości, wspólnoty idei (Solnit, 2019: 11), a to, jak sami mówią – a wybrzmiewa to w „GS” – chroni przed popadnięciem w depresję. Dzielą się także swoim strachem o przyszłość; ich poczucie winy łączy się ze złością na wcześniejsze pokolenia, które nie troszczyły się o środowisko i doprowadziły do katastrofy klimatycznej.

Działaczki i działacze podkreślają również, że czują się zawiedzeni przez dorosłych, a szczególnie polityków, co potwierdzają hasła: „No more empty promises”, „Our future in your hands” czy „Ani słowa o nas bez nas”. Aktywiści w swoich wypowiedziach o przyszłości stwierdzają świadomie, że nie chcą mieć dzieci, ponieważ boją się, że będą one żyły w trudnych warunkach. Mówią także, co rozumieją przez aktywizm – traktują go jako sztukę słuchania innych i kulturę dyskusji, jako bycie w kryzysie z rówieśnikami także z mniejszych miejscowości, jako wspólną edukację klimatyczną.

Głos nauki – najważniejsza wiadomość dla ludzkości

Wiemy, że większość polityków nie chce z nami rozmawiać [...], my też nie chcemy z nimi rozmawiać. Chcemy natomiast, żeby porozumiewali [się – J.H.B., M.O., P.S.] z naukowcami i wysłuchali ich uważnie. Ponieważ my tylko powtarzamy to, co naukowcy mówią od dziesięcioleci (przemówienie Greta Thunberg wygłoszone w Brukseli 21 lutego 2019 roku – cyt. za: Ernman i in., 2019: 292).

MSK podstawą swojego głównego przekazu czyni ustalenia naukowców, w żądaniu ustanowienia i wdrażania aktywnej polityki klimatycznej w otwarty sposób postuluje oparcie jej na ustaleniach nauki: „Żądamy prowadzenia polityki klimatycznej w oparciu o aktualne stanowisko nauki [...]. Oczekujemy, że sugerowane przez środowisko naukowe rozwiązania będą wdrażane niezwłocznie we współpracy międzynarodowej” (*Młodzieżowy Strajk Klimatyczny / Postulaty*). Thunberg twierdziła, że nie ma potrzeby chodzenia do szkoły, skoro dorośli nie słuchają tego, co mówi nauka. Jedno z najbardziej znanych haseł z transparentów demonstrantów MSK, które odnajdujemy na łamach „GS” w formie plakatowej grafiki, brzmi przewrotnie: „Najpierw natura – potem matura”. Przewrotne jest też zdanie młodzieżo-

wego ruchu klimatycznego, że na aktualnej i uznanej przez świat nauki za obowiązującą wiedzy powinna się opierać powszechna edukacja klimatyczna, realizowana na wszystkich etapach kształcenia (*Młodzieżowy Strajk Klimatyczny / Postulaty*).

Inne, bardzo nośne hasło MSK odwołuje się do czasu, jaki nam pozostał na reakcję i wprowadzenie koniecznych zmian: „Mamy 10 lat, żeby zmienić świat”. W dziesiątkach artykułów, raportów naukowych badacze podkreślają, że nie ma obecnie ważniejszej kwestii niż powstrzymanie dalszej degradacji przyrody, jej renaturyzacja i szybka redukcja emisji gazów cieplarnianych. Fakt, że życie na naszej planecie ulega biologicznej anihilacji (Ceballos, Ehrlich, Dirzo, 2017), to bez wątpienia „najważniejsza wiadomość w całej historii ludzkości” (Skubała, 2016)⁶. Granice wytrzymałości planety zostały przekroczone we wszystkich aspektach – zagrożone są różnorodność biologiczna i zasoby wody pitnej, zanieczyszczone powietrze i gleby. Autorzy przełomowych badań z 2023 roku wskazali punkty graniczne, po których przekroczeniu zagrożone będą zarówno stabilność Ziemi jako planety, jak i dobrostan ludzi (Rockström i in., 2023). Autorzy raportu opublikowanego przez Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu przy ONZ w 2018 roku, tuż przed szczytem klimatycznym w Katowicach, ostrzegali, że mamy 12 lat, by zatrzymać wzrost globalnego ocieplenia na poziomie 1,5°C (względem średniej temperatury Ziemi w epoce przedprzemysłowej; do tej pory wzrost globalnej temperatury od czasów rewolucji przemysłowej sięga już ponad 1,1°C – Le Quéré i in., 2020). Po 2040 roku będzie to już niemożliwe. Wzrost temperatury ponownie będzie można próbować zatrzymać na poziomie 2°C, koszty takiego ocieplenia będą jednak dużo wyższe (IPCC, 2018). Jedno z najbardziej nośnych haseł strajków klimatycznych – „Nie podnoście nam temperatury” – odwołuje się do zagrożenia, przed którym przestrzegają klimatolodzy. W świetle wskazań ekspertów przekroczenie wzrostu średniej temperatury Ziemi o 1,5°C oznaczać będzie rozchwianie systemu klimatycznego w stopniu, którego skutków możemy nie być w stanie opanować (IPCC, 2018).

W trzecim numerze „GS” wiele z haseł protestu zostało umieszczonych w kadrze. Na zdjęciu Rafała Milacha z 27 września 2019 roku (Milach, 2019a) widać trzy transparenty z takimi oto hasłami zapisanym białymi literami na czarnym tle: „Gdy zmienimy węglem klimat, klimat zmieni nas w węgiel”, „Zmiana systemu[,] nie klimatu” oraz „Please respect your mother” (fot. 4). W centrum kadru, na pierwszym planie w blasku flesza znajduje się dziewczyna w czarnej maseczce przeciwmogowej na twarzy. Kolor maseczki współgra z kolorem transparentu nad głową nastolatki, a kontrastuje z jej jasną skórą, rozbieloną światłem lampy, co dodaje postaci tajemniczości. Zarówno protestująca w centrum kadru, jak i demonstrantka maszerująca po jej lewej stronie mają prawe ręce wyciągnięte w górę, co świadczy o ich

---

⁶ Jeśli nie zaznaczono inaczej, przekład fragmentów – J.H.B., M.O., P.S.

zdecydowaniu, determinacji i sile, a także o przekonaniu co do słuszności głoszonych sloganów.

Fot. 4. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny „Zróbmy dobry klimat!”, Kraków, Warszawa, 27.09.2019, fot. Rafał Milach

Źródło: Archiwum Protestów Publicznych, <https://archiwumprotestow.pl/protest/strajk-klimatyczny/?id=4564> [dostęp: 11.07.2023].

Hasła „Gdy zmienimy węglem klimat, klimat zmieni nas w węgiel”, „Zmiana systemu[,] nie klimatu” akcentują konieczność jak najszybszego odejścia od spalania paliw kopalnych i postulują zmiany systemowe, które są dziś zapisane w każdym sygnowanym przez ONZ i Unię Europejską urzędowym dokumencie oraz w raportach naukowców. Autorzy wspomnianego raportu IPCC z 2018 roku nie pozostawiają złudzeń – podkreślają, że do połowy tego wieku węgiel powinniśmy pozostawić pod ziemią (IPCC, 2018). W 2021 roku w czasopiśmie „Frontiers in Conservation Science” grupa siedemnaścioro wybitnych światowej sławy ekologów pisała o tragicznej sytuacji, w której to na naukowców spada odpowiedzialność za dotarcie z przesłaniem o stanie biosfery do rządów, ludzi biznesu i opinii publicznej oraz namówienie ich do działań na rzecz zrównoważonej przyszłości planety. Naukowcy zwracali uwagę na konieczność podjęcia działań, które muszą objąć „fundamentalne zmiany w globalnym kapitalizmie, edukacji i równości” (Bradshaw i in., 2021: 6); wśród tych działań wymieniali: zniesienie potrzeby ciągłego wzrostu gospodarczego, przygotowanie rzetelnej wyceny zewnętrznych kosztów środowiskowych i społecznych aktywności człowieka, szybkie wycofanie się ze spalania paliw kopalnych, ścisłą regulację rynków, kontrolę nad korporacyjnym lobbieniem i wzmacnianie pozy-

cji kobiet (Bradshaw i in., 2021). Potrzeba fundamentalnych zmian systemowych mocno wybrzmiała natomiast w 2019 roku, kiedy to ukazał się raport agendy ONZ – Międzyrządowej Platformy ds. Różnorodności Biologicznej i Funkcji Ekosystemu (The Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES) – zatytułowany *The Global Ecosystem Assessment*. Dokument zyskał w mediach sławę „raportu raportów” i pozostaje jednym z najszerzych opracowań na temat stanu bioróżnorodności na Ziemi. Wówczas Robert Watson (brytyjski chemik atmosfery, przewodniczący IPBES) skomentował raport słowami: „Nie jest jeszcze za późno na dokonanie zmian, ale tylko jeżeli zaczniemy działać natychmiast, na każdym poziomie, od lokalnego po globalny. Zmiany muszą dotyczyć czynników ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych. Nie da się dalej zwiększać konsumpcji i eksploatacji zasobów naturalnych” (cyt. za: Wernicki, 2019). Odwołanie do natury, jako źródła wszystkiego, czego gatunek ludzki potrzebuje do życia, znajdziemy w *Unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030* o symptomatycznym podtytule: *Przywróćmy naturę do naszego życia* (Komisja Europejska, 2020).

Na zdjęciu Milacha (fot. 4) widnieje też hasło „Please respect your mother” odnoszące się do określenia „matka ziemia”. Starożytna tradycja, przedstawiając Naturę jako istotę o płci żeńskiej, przeobraziła ją w opiekunczą matkę. Transparent nie odwołuje się wprost do nauki, tylko do ważnej kulturowej roli matki w rodzinie. Idee animistyczne, ożywiające obraz planet, ukazujące Ziemię jako żyjącą, czującą, jako matkę opiekującą się nami, mają spowodować, iż ludzie będą bardziej hamować swój popęd do plądrowania Ziemi. Do takiego wizerunku Ziemi, która jest sprawcza, działająca, stanowi żywy organizm, przyczyniła się również koncepcja Gai wysunięta w latach siedemdziesiątych XX wieku przez Jamesa Lovelocka. Łatwiej Ziemię eksploatować, zabijać, utowarowiać, gdy traktujemy ją jako nieożywioną materię, odzieramy z ducha i życia. Tak działo się przecież za czasów Kartezjusza i Kanta, a oni sami przyczynili się do przedmiotowego traktowania zwierząt (zob. więcej na temat wielkiego oddzielenia natury od człowieka w: Hickel, 2021: 92–115).

Hasła młodych demonstrantów, opierające się w głównej mierze na tezach zawartych w raportach IPCC, IPBES czy innych raportach naukowych, to przejaw wyjątkowości młodzieżowego ruchu klimatycznego. Zaskakuje pomysłowość i sarkazm sloganów, świadczące o sporym rozeznaniu młodych ludzi w temacie i ich inteligencji. Warto podkreślić, że młodzieżowe strajki klimatyczne spotkały się z silnym wsparciem ze strony świata nauki w różnych krajach. Ponad 12 tysięcy naukowców z Niemiec, Austrii i ze Szwajcarii podpisało oświadczenie o popieraniu strajków, podkreślając, że kraje te nie robią wystarczająco dużo, aby zatrzymać globalne ocieplenie znacznie poniżej 2°C (taki cel wyznaczono w porozumieniu klimatycznym podpisanym w Paryżu w 2015 roku), i stwierdziło, że obawy młodych ludzi są

„uzasadnione i poparte najlepszą dostępną nauką” (Warren, 2019). W Nowej Zelandii podobne oświadczenie wydało ponad 1500 naukowców. W Wielkiej Brytanii w „The Guardian” ukazał się list 224 brytyjskich naukowców, w którym stwierdzają oni, że młodzi strajkujący „mają pełne prawo być wściekli z powodu przyszłości, którą im zapiszemy, jeśli nie zostaną podjęte adekwatne do sytuacji i pilne działania” (Warren, 2019). Także kilkuset polskich naukowców z różnych uczelni i ośrodków badawczych wspierało aktywność młodzieży. W swoim oświadczeniu reprezentanci świata nauki napisali między innymi: „Mamy nadzieję, że osoby odpowiedzialne za podejmowanie decyzji, nawet jeśli nie słyszą lub nie chcą słyszeć tego, co mówi świat nauki, nie przejdą obojętnie wobec krzyku rozpaczy i bezradności młodych ludzi, którzy widzą, że ich przyszłość jest zagrożona” (Jabłońska i in., 2019).

Oparcie zasadniczego przekazu strajków klimatycznych na najnowszych doniesieniach naukowych ma ogromne znaczenie. To ważny wkład młodych ludzi w upowszechnienie wyników badań. Uczni z całego świata podejmowali i podejmują wiele prób dotarcia do świata polityki i biznesu z przekazem o krytycznym stanie planety. Pierwsze ostrzeżenie badaczy skierowane do ludzkości zostało opublikowane w 1992 roku i podpisane przez około 1700 ludzi świata nauki, w tym większość żyjących laureatów Nagrody Nobla (*1992 World Scientists' Warning to Humanity*, 1992). W dokumencie tym pisano między innymi, że oto człowiek i świat naturalny znaleźli się na kursie kolizyjnym, że ludzie swoimi działaniami powodują poważne i często nieodwracalne szkody w środowisku naturalnym oraz niszczą jego najpotrzebniejsze zasoby (*1992 World Scientists' Warning to Humanity*, 1992). Wzywano, byśmy powstrzymali degradację środowiska naturalnego. Dwadzieścia pięć lat później opublikowano kolejne ostrzeżenie dla ludzkości, którego wymowa jest jeszcze bardziej dramatyczna – w prestiżowym czasopiśmie „BioScience” w 2017 roku ukazał się artykuł *World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice*, sygnowany przez blisko 20 tysięcy przedstawicieli świata nauki ze 184 krajów, w tym przez 105 Polaków. To pierwsza mobilizacja naukowców z całego świata na taką skalę. W swoim apelu przestrzegają oni przed negatywnymi konsekwencjami ludzkich działań. Przesłanie jest mocne i wyraziste: nasz wpływ na biosferę jest destrukcyjny i stanowi zagrożenie już nie tylko dla przyrody, lecz także dla ludzi (Ripple i in., 2017). Dnia 5 listopada 2019 roku, około miesiąc przed szczytem klimatycznych COP25 w Madrycie, ukazał się kolejny apel naukowców z całego świata, tym razem pod tytułem *World Scientists' Warning of a Climate Emergency* (Ripple i in., 2019). W apelu stanowczo oświadczone, że planeta Ziemia stoi w obliczu zagrożenia klimatycznego (Ripple i in., 2019: 8). Żaden z apeli naukowców nie wywołał wystarczającej reakcji, żaden nie zyskał tyle uwagi w mediach, ile zyskały informacje o stanie środowiska i klimatu zawarte w wystąpieniach młodych ludzi z całego świata czy zamieszczone na transparen-

tach obnoszonych w trakcie młodzieżowych strajków w niemal wszystkich krajach na świecie.

Zamiast konkluzji: „GS” #3 i edukacja dla klimatu

Niewątpliwie edukacja dla klimatu, zgodnie z postulatami MSK, powinna stanowić element nauczania każdego przedmiotu szkolnego. Istotną rolę w edukacji ekologicznej mają do odegrania lekcje języka polskiego, historii, HiT, plastyki i etyki. O strajkach klimatycznych jako motywacji do lektury poezji Szymborskiej i lekcji języka polskiego pisała Ewa Jaskółowa, która widzi konieczność zwracania uwagi nauczycieli na doświadczenia uczniów, głoszone przez nich opinie i podejmowane działania. Nauczyciele są najbliższymi młodych ludzi, a poloniści mają największe pole do rozmów, literatura i kultura mogą bowiem stać się swoistym narzędziem do roztrząsania problemów kryzysu klimatyczno-ekologicznego (zob. Jaskółowa, 2021).

O doniosłej roli nauk humanistycznych w przeobrażaniu nawyków konsumpcyjnych, zmianie postaw względem świata roślin i zwierząt, osłabianiu antropocentrycznej perspektywy pisało już wielu uczonych w Polsce (na przykład Edwin Bendyk, Ewa Bińczyk, Ewa Domańska, Marek Oziewicz czy Olga Tokarczuk) i na świecie. Ten transformacyjny potencjał humanistyki może być rozwijany, a jego część może stanowić edukacja klimatyczna na lekcjach języka polskiego.

W świetle poczynionych ustaleń dotyczących zmian klimatycznych widzimy potencjał lekcji języka polskiego, na których może być prowadzona edukacja klimatyczna. W jej toku możliwe jest odniesienie się do materiału omawianego trzeciego numeru „Gazety Strajkowej”. Dostrzegamy następujące ścieżki dydaktycznego wykorzystania „GS” #3, które z konieczności przedstawiamy tu tylko w skrótej formie – jako propozycje ćwiczeń i poleceń. Oto one:

1. Zdecyduj, które zdjęcia z „GS” #3 pasują do wybranej wypowiedzi aktywistki/aktywisty zamieszczonej w tym samym numerze. Uzasadnij swój wybór.
2. Wybierz jedno ze sfotografowanych haseł i znajdź fakty naukowe, które przemawiają za jego słusznością. Stwórz bibliografię opracowań na temat katastrofy klimatycznej, które powinni poznać twoi rówieśnicy.
3. Którą stronę z „GS” #3 (zdjęcie lub tekst) wybrał(a)byś na swój transparent i dlaczego?
4. Zaproponuj podpisy do wybranych zdjęć. Zastanów się, czy będą to krótkie tytuły – opisowe lub metaforyczne – czy może dłuższe frazy, opowiadające o tym, co się dzieje.

5. Z jakimi emocjami wiąże się aktywizm klimatyczny? Uzasadnij na podstawie tekstów i zdjęć z „GS” #3.
6. Które zdjęcie z „GS” #3 wybrał(a)byś na symbol protestów? Uzasadnij swój wybór.
7. Przygotuj swój własny transparent w obronie klimatu.
8. Weź udział w wybranym proteście klimatycznym i udokumentuj transparenty oraz panujące emocje, energię ulicy. Przygotuj swoje archiwum zdjęć.
9. Napisz kartkę z dziennika z udziału w wybranym proteście klimatycznym, na którym robiłaś/-eś zdjęcia. Czy utożsamiałaś/-eś się bardziej z rolą fotografki/fotografa czy z rolą aktywistki/aktywisty? Uzasadnij swoją odpowiedź.
10. Protest jako zjawisko wizualne: stwórz *moodboard* ze zdjęć własnych, z informacji i fotografii prasowych, infografik, memów itp.
11. Według badaczy Archiwum Protestów Publicznych ma potencjał aktywistyczny i artystyczny. Spróbuj odnaleźć te elementy na wybranych zdjęciach APP.
12. Czy fotografia może być pretekstem do spotkania i wspólnego działania? Czy fotografia może być sprawczym medium? Napisz krótki esej.

Proponowane przez nas zadania inspirowane „GS” #3 i zasobami APP dotyczą fotografii, ponieważ to ona w szkole jest wciąż traktowana po macoszemu, fotografii poświęca się mniej uwagi niż innym sztukom wizualnym. Nasze pomysły na działania dydaktyczne mają prowokować korelacje między przedmiotami, zachęcać młodych do dyskusji oraz działania w skali lokalnej, krajowej i międzynarodowej. Wierzymy także w sens recyklingowania „GS” oraz performowania zasobów APP, ponieważ to dzięki takim aktywnościom odsłania się sprawczość fotografii. Tematyka ta może okazać się interesująca dla młodych ludzi. Refleksja nad fotografią aktywistyczną dopiero od niedawna jest popularyzowana i obecna w polskim dyskursie medioznawczym, a wydaje się szczególnie cenna dla działań podejmowanych przez młodzież. Badacze dowodzą, że eksploracja możliwości zmian świata towarzyszy fotografii/fotograf(k)om/fotografi(cz)kom od początku historii medium. Jak piszą Tomasz Ferenc oraz Krzysztof Olechnicki:

Historia fotografii, rozumianej zarówno jako zbiór wytwarzanych przez nią obrazów, jak i praktyka społeczna, daje wiele świadectw wspierających tezę o tkwiącym w niej potencjale przekształcania rzeczywistości, potencjale aktywistycznym, co z perspektywy zorientowanej humanistycznie socjologii pozwala traktować ją jako zasób i atut na arenie walki o społeczną podmiotowość czy sprawczość (Ferenc, Olechnicki, 2022: 6).

Ważnym opracowaniem dotyczącym sprawczego potencjału fotografii, jej roli w zmienianiu świata jest cytowana przez nas książka Macieja Frąckowiaka (2022).

Karolina Gembara natomiast przybliży Arielli Azoulay koncepcję fotografii jako zdarzenia; pisze, że fotografię należy traktować jako „splot działań, osób i rzeczy, jako uwikłanie, obowiązek, jak powiedziała by Azoulay, w którym wszystkie i wszyscy tkwimy” (Gembara, 2021: [4]). Pamiętajmy też, że młodzi ludzie nierzadko komunikują się poprzez zdjęcia, za interesujące mogą więc uznać rozmowy z zaangażowanymi fotografkami i fotografami⁷. Zdjęcia opublikowane w „GS” #3 oraz zamieszczone w APP to przykłady „fotografii w działaniu”, której analiza i interpretacja oraz ponowne wykorzystanie mogą wesprzeć aktywizm klimatyczny.

„GS” jest niewątpliwie medium rozprzestrzeniania wizualnego i tekstowego aktywizmu (Mirzoeff, 2016: 296 i nast.) i już choćby z tego względu widzimy miejsce tej gazety w przestrzeni działań edukacyjnych zmierzających do kształtowania postaw na rzecz troski o planetę. Zgromadzone w „Gazecie Strajkowej” zdjęcia i teksty nie pełnią, tak jak ma to miejsce w prasie, wyłącznie funkcji informacyjnej (Szyłko-Kwas, 2017: 70–72), ale również wzmacniają i zasilają przekaz strajków. Publikacja APP może stać się obiektem analizy porównawczej, być zestawiona z prasą tradycyjną oraz z fotografią reportażową, która budzi zainteresowanie nauczycieli humanistów, głównie polonistów (Masłowska-Taffel, 2014; Padewski, 2014). Przede wszystkim jednak „GS” rozpowszechnia zaangażowanie w walkę o klimat. Hasła protestacyjne z transparentów przeniesione na grafiki w „GS” #3 nie tylko odgrywają rolę ilustracji, dopełnienia opowieści o MSK, lecz także zapraszają do przyłączenia się do protestów, do eksplorowania naukowych ustaleń dotyczących działań, których podjęcie jest konieczne, jeśli chcemy ochronić Ziemię.

Bibliografia

- 1992 *World Scientists' Warning to Humanity*, 1992, Union of Concerned Scientists, published July 16, 1992, updated February 4, 2022, <https://www.ucsusa.org/resources/1992-world-scientists-warning-humanity> [dostęp: 3.06.2023].
- Adamski M., 2021, *Poznań Głodówka dla klimatu – Aktywiści Extinction Rebellion przez 12 godzin protestowali na pl. Wolności*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 26.02.2021, <https://archiwumprotestow.pl/protest/glodowka-dla-klimatu/?id=6397> [dostęp: 11.07.2023].

---

⁷ Warto zwrócić uwagę młodzieży przede wszystkim na podcasty: rozmowę z Agatą Kubis, fotografującą dla APP (Czarnota, Kubis, 2023) czy Moniki Szewczyk-Wittek z Dybą Lach, Mikołajem Nowackim i Michałem Łuczakiem na temat fotograficznych reprezentacji kryzysu klimatycznego (Dyba, Nowacki, Łuczak – jak opowiadać o kryzysie klimatycznym, 2022).

- Bińczyk E., 2023, *Uniwersytet w epoce antropocenu. Misja ekspertów i normatywne aspekty badań naukowych w obliczu ryzyka planetarnej destabilizacji*, „Teksty Drugie”, nr 1, s. 223–243, <https://doi.org/10.18318/td.2023.1.13>.
- Bogdańska M., 2021, *Siostry Rzeki: Protest przeciw zaporze w Siarzewie*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 15.03.2021, <https://archiwumprotestow.pl/protest/siostry-rzeki-protest-przeciw-zaporze-w-siarzewie/?id=7139> [dostęp: 11.07.2023].
- Bradshaw C.J.A. i in., 2021, *Underestimating the Challenges of Avoiding a Ghastly Future*, „Frontiers in Conservation Science”, 1:615419, <https://doi.org/10.3389/fcosc.2020.615419>.
- Buell L., 1995, *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing and the Formation of American Culture*, Harvard University Press, Cambridge.
- Butler J., 2016, *Zapiski o performatywnej teorii zgromadzeń*, tłum. J. Bednarek, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Ceballos G., Ehrlich P.R., Dirzo R., 2017, *Biological Annihilation via the Ongoing Sixth Mass Extinction Signaled by Vertebrate Population Losses and Declines*, PNAS, vol. 114 (30), E6089–E6096, <https://doi.org/10.1073/pnas.1704949114>.
- Czapliński P., Bednarek J.B., Gostyński D., red., 2019, *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa.
- Czarnota K., Kubis A., 2023, *Stan wyjątkowy: Archiwum Protestów Publicznych. O fotografii i działaniu*, Sound Cloud, Czas Kultury, https://soundcloud.com/user-80673682/stan-wyjatkowy-archiwum-protestow-publicznych-o-fotografii-i-dzialaniu?fbclid=IwAR2Le05jQLyJj_tDdTUda8SPI8GDm6UwiHpZ4zAIGUSZoX76OPFadvF_vpA [dostęp: 11.07.2023].
- Drozdowski R., 2017, *Jak i po co badać wizualność protestów społecznych?*, „Czas Kultury”, nr 4 (95), s. 21–26, pobrano z: https://czaskultury.pl/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2021/03/21-26_RDrozdowski_JakIPoCoBadacWizualnoscProtestow_CzasKultury_4_2017-sxydki.pdf [10.07.2023].
- Dyba, Nowacki, Łuczak – *jak opowiadać o kryzysie klimatycznym*, 2022, Spotify, Fotopolis – Podcast o fotografii, październik 2022, <https://open.spotify.com/episode/72beo0GUWKNXtOwrUZi80Y> [dostęp: 11.07.2023].
- Ernman B. i in., 2019, *Sceny z życia rodzinnego. Strajk klimatyczny Grety*, przeł. K. Knockenhauer, W. Łygaś, przemówienia Grety z jęz. ang. przeł. A. Siewior-Kuś, Post Factum Wydawnictwo Sonia Draga, Katowice.
- Ferenc T., Olechnicki K., 2022, *Fotografia w działaniu: kontestacja, aktywizacja i interwencja*, „Władza Sądzenia”, nr 22, s. 5–42, pobrano z: <https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/43060/fotografia-w-dzialaniu-kontestacja-aktywizacja-i-interwencja.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [11.07.2023].
- Frąckowiak M., 2022, *Obrazy, co mogą. Studium przeobrażania świata przez fotografię*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków.

- „Gazeta Strajkowa” #3, pobrano z: <https://archiwumprotestow.pl/app/uploads/2021/03/gazeta-strajkowa-3-klimatyczna.pdf> [11.07.2023] (w tekście także jako: „GS” #3).
- Gembara K., 2021, *Między emancypacją a represją. O sprawczości fotografii*, Archiwum Protestów Publicznych, pobrano z: <https://archiwumprotestow.pl/app/uploads/2020/12/karolina-gembara-miedzy-emancypacja-a-represja-o-sprawczosci-w-fotografii.pdf> [6.07.2023].
- Guzy A., Ochwat M., 2022a, *Czy możliwe jest kształtowanie postaw proklimatycznych na lekcjach języka polskiego? Wyniki badań ankietowych*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, T. 31, s. 1–22, <https://doi.org/10.31261/TPDJP.2022.31.13>.
- Guzy A.M., Ochwat M.B., 2022b, *Edukacja klimatyczno-ekologiczna na lekcjach języka polskiego w szkołach w Polsce (sprawozdanie z badań ankietowych)*, w: *Lesná pedagogika v škole a mimo nej. Skúsenosti v krajinách V4*, ed. S. Borisová, D. Kollárová, A. Nagyová, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, s. 13–30.
- Guzy A., Ochwat M., 2023, *Raport z badań. Studenci wobec zmian klimatu*, pobrano z: <https://www.prosilesia.pl/resources/upload/PDF/Raport/Studenci%20wobec%20zmian%20klimatu.pdf?t=1684785495> [11.07.2023].
- Haraway D., 2012, *Manifest gatunków stowarzyszonych*, przeł. J. Bednarek, w: *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, tłum. J. Bednarek i in., Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 241–260.
- Hickel J., 2021, *Mniej znaczy lepiej. O tym, jak odejście od wzrostu gospodarczego ocali świat*, tłum. J.P. Listwan, Karakter, Kraków.
- IPCC, 2018, *Summary for Policymakers*, w: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C above Pre-industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty*, eds. V. Masson-Delmotte i in., Cambridge University Press, Cambridge, UK–New York, NY, USA, s. 3–24, <https://doi.org/10.1017/9781009157940.001>.
- Jabłońska E. i in., 2019, *Oświadczenie naukowców o konsensusie w sprawie zmiany klimatu*, Nauka dla Przyrody, 15.03.2019, <https://naukadlaprzyrody.pl/2019/03/15/oswiadczenie-naukowcow-o-konsensusie-w-sprawie-zmiany-klimatu/> [dostęp: 4.07.2023].
- Jaskółowa E., 2021, *Strajk klimatyczny młodych jako motywacja dla lektury tomiku „Milczenie roślin” Wisławy Szymborskiej i rozmowy o wierszach*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Poloniarum et Linguae Polonae Pertinentia”, vol. 12 (330), s. 366–375, <https://doi.org/10.24917/20820909.12.25>.
- jcs, 2022, *Edukacja klimatyczna w katowickich szkołach*, Rzeczpospolita, 28.12.2022, <https://edukacja.rp.pl/trendy/art37686481-edukacja-klimatyczna-w-katowickich-szkolach> [dostęp: 11.07.2023].

- Kleres J., Wettergren Å., 2017, *Fear, Hope, Anger, and Guilt in Climate Activism*, „Social Movement Studies”, vol. 16 (5), s. 507–519, <http://dx.doi.org/10.1080/14742837.2017.1344546>.
- Kocyba P., Łukianow M., Piotrowski G., 2020, *Młodzieżowe strajki klimatyczne w Polsce: kto protestuje i dlaczego?*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica”, nr 21 (4), s. 77–95, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/maes/article/view/6422/5654> [dostęp: 11.07.2023].
- Komisja Europejska, 2020, *Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030. Przywracanie przyrody do naszego życia*, Bruksela, 20.05.2020, pobrano z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a3c806a6-9ab3-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF [10.06.2023].
- Kubis A., 2020a, *Protest Obozu dla klimatu*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 25.07.2020, <https://archiwumprotestow.pl/protest/protest-obozu-dla-klimatu/?id=1163> [dostęp: 11.07.2023].
- Kubis A., 2020b, *Protest Obozu dla klimatu*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 25.07.2020, <https://archiwumprotestow.pl/protest/protest-obozu-dla-klimatu/?id=1165> [dostęp: 11.07.2023].
- Kurz I., 2021, *Zdjęcie protestu, zdjęcie protestujące*, „Notes na 6 Tygodni”, nr 134, pobrano z: <https://archiwumprotestow.pl/app/uploads/2021/02/iwona-kurz-zdjecie-protestu-zdjecie-protestujace-notes-na-6-tygodni.pdf> [10.06.2023].
- Latour B., 2020, *Is This a Dress Rehearsal?*, Critical Inquiry, 26.03.2020, <https://critinq.wordpress.com/2020/03/26/is-this-a-dress-rehearsal/> [dostęp: 10.06.2023].
- Le Quéré C. i in., 2020, *Temporary Reduction in Daily Global CO₂ Emissions during the COVID-19 Forced Confinement*, „Nature Climate Change”, vol. 10, s. 647–653, <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x>.
- Markiewka T.S., 2020, *Gniew*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Masłowska-Taffel M., 2014, *Fotografia prasowa jako sposób uchwycenia i wywoływania ludzkich uczuć*, „Polonistyka”, nr 4, s. 24–27.
- Milach R., 2019a, *Młodzieżowy Strajk Klimatyczny*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 27.09.2020, <https://archiwumprotestow.pl/protest/strajk-klimatyczny/?id=4564> [dostęp: 11.07.2023].
- Milach R., 2019b, *Młodzieżowy Strajk Klimatyczny*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 27.09.2019, <https://archiwumprotestow.pl/protest/strajk-klimatyczny/?id=4566> [dostęp: 11.07.2023].
- Milach R., 2019c, *Młodzieżowy Strajk Klimatyczny*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 27.09.2019, <https://archiwumprotestow.pl/protest/strajk-klimatyczny/?id=4570> [dostęp: 11.07.2023]

- Milach R., 2020, *Protest Extinction Rebellion*, Archiwum Protestów Publicznych, fotografia, 5.09.2020, <https://archiwumprotestow.pl/protest/protest-extinction-rebellion/?id=4790> [dostęp: 11.07.2023].
- Mirzoeff N., 2016, *Jak zobaczyć świat*, tłum. Ł. Zaremba, Wydawnictwo Karakter–Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Kraków–Warszawa.
- Młodzieżowy Strajk Klimatyczny / Postulaty, <http://www.msk.earth/> [dostęp: 4.07.2023].
- Napiórkowski M., 2022, *Naprawić przyszłość. Dlaczego potrzebujemy lepszych opowieści, żeby uratować świat*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Padewski J., 2014, *Co pokazuje fotografia?*, „Polonistyka”, nr 2, s. 47–49.
- Patel R., Moore J.W., 2018, *Cheap Nature*, w: Ciz, *A History of the World in Seven Cheap Things. A Guide to Capitalism, Nature and the Future of the Planet*, Black Inc., Carlton, s. 55–72.
- Ripple W.J. i in., 2017, *World Scientists’ Warning to Humanity: A Second Notice*, „BioScience”, vol. 67 (12), s. 1026–1028, <https://doi.org/10.1093/biosci/bix125>.
- Ripple W.J. i in., 2019, *World Scientists’ Warning of a Climate Emergency*, „BioScience”, vol. 70 (1), s. 8–12, <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>.
- Rockström J. i in., 2023, *Safe and Just Earth System Boundaries*, „Nature”, vol. 619, s. 102–111, <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06083-8>.
- Skubała P., 2016, *The Most Important Message in the History of Mankind*, „Environmental & Socio-economic Studies”, vol. 4 (2), s. 26–33, <https://doi.org/10.1515/enviro-2016-0009>.
- Solnit R., 2019, *Nadzieja w mroku. Nieznane opowieści, niebywałe możliwości*, przeł. A. Dzierżowska, S. Królak, Wydawnictwo Karakter, Kraków.
- Springer F., 2019a, *Czy zatrują nas wysychające torfowiska?*, Pismo. Magazyn Opinii, 3.12.2019, <https://magazynpismo.pl/cykle-pisma/podroz-do-przyszlosci/trujace-wysychajace-torfowiska-katastrofa-klimatyczna-springer/?seo=pw> [dostęp: 11.07.2023].
- Springer F., 2019b, *Noteć wysycha na naszych oczach*, Pismo. Magazyn Opinii, 3.09.2019, <https://magazynpismo.pl/cykle-pisma/podroz-do-przyszlosci/notec-rzeka-filip-springer-klimat-ocieplenie/?seo=pw> [dostęp: 11.07.2023].
- Springer F., 2019c, *Sympatyczny początek końca*, Pismo. Magazyn Opinii, 7.08.2019, <https://magazynpismo.pl/cykle-pisma/podroz-do-przyszlosci/sympatyczny-poczatek-konca/?seo=pw> [dostęp: 11.07.2023].
- Springer F., 2019d, *Śląsk. Kraina katastrof*, Pismo. Magazyn Opinii, 5.11.2019, <https://magazynpismo.pl/cykle-pisma/podroz-do-przyszlosci/slask-kraina-katastrof-filip-springer/?seo=pw> [dostęp: 11.07.2023].
- Springer F., 2019e, *Warszawa. Miejska wyspa ciepła*, Pismo. Magazyn Opinii, 1.10.2019, <https://magazynpismo.pl/cykle-pisma/podroz-do-przyszlosci/warszawa-miejska-wyspa-ciepła-ekologia-srodowisko-filip-springer/?seo=pw> [dostęp: 11.07.2023].

- Stachowicz M., 2020, *Podpalić lont. Archiwum Protestów Publicznych i ożywanie kolekcji*, „Szum”, 10, s. 80–93, pobrano z: <https://archiwumprotestow.pl/app/uploads/2021/04/app-szum.pdf> [10.06.2023].
- Szyłak J., 2014, *To ptak! To samolot! To ikonotekst! Książka – komiks – picturebook (medium czy media?)*, w: *Komiks i jego konteksty*, red. I. Kiec, M. Traczyk, Fundacja Instytut Kultury Popularnej, Poznań, s. 11–22.
- Szyłko-Kwas J., 2017, *Między informacją a obrazem – o funkcji fotografii w prasie*, „Zeszyty Artystyczne”, R. 25, nr 30, s. 69–80.
- Wahlström M. i in., eds., 2019, *Protest for a Future: Composition, Mobilization and Motives of the Participants in Fridays For Future Climate Protests on 15 March, 2019 in 13 European Cities*, pobrano z: https://protestinstitut.eu/wp-content/uploads/2019/07/20190709_Protest-for-a-future_GCS-Descriptive-Report.pdf [11.07.2023].
- Warren M., 2019, *Thousands of Scientists Are Backing the Kids Striking for Climate Change*, „Nature”, vol. 567, s. 291–292, <https://doi.org/10.1038/d41586-019-00861-z>.
- Wernicki P., 2019, *Raport: milion gatunków zagrożonych wyginieciem*, Nauka w Polsce, Świat, 7.05.2019, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C76959%2Craport-milion-gatunkow-zagrozonych-wyginieciem.html> [dostęp: 20.11.2023].
- Zabrodzka J., 2023, *Walczą o klimat, opadli z sił. „Hej, dorosli, ja mam 14 lat! Może sami byście coś zrobili?”*, Polityka, 29.04.2023, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2209192,1,walcza-o-klimat-opadli-z-sil-hej-dorosli-ja-mam-14-lat-moze-sami-byscie-cos-zrobili.read> [dostęp: 11.07.2023].

Justyna Hanna Budzik – filmoznawczyni i lektorka języka polskiego jako obcego. Autorka książek: *Polski film i fotografia nowego wieku na tle kultury wizualnej. Widma, antropocienie, sztandary* (Katowice 2023), *Filmowe cuda i sztuczki magiczne. Szkice z archeologii kina* (Katowice 2015) oraz *Dotyk światła. O zmysłowym doznawaniu kina* (Katowice 2012), współautorka (wraz z Agnieszką Tambor) publikacji *Polska półka filmowa. Krótkometrażowe filmy aktorskie i animowane w nauczaniu języka polskiego jako obcego* (Katowice 2018). Lektorka języka polskiego w INALCO w Paryżu (2016/2017), laureatka Fulbright Slavic Award na University of Washington w Seattle (2017/2018). Zawodowo i badawczo zajmuje się edukacją filmową oraz nauczaniem kultury polskiej.

Justyna Hanna Budzik – film scholar and teacher of Polish as a foreign language. Author of books: *Polski film i fotografia nowego wieku na tle kultury wizualnej. Widma, antropocienie, sztandary* [Polish Film and Photography of the New Century against the Background of Visual Culture. Spectres, Anthroposhades, Banners] (Katowice 2023), *Filmowe cuda i sztuczki magiczne. Szkice z archeologii kina* [Film Miracles and Magic Tricks. Sketches from the

Archaeology of Cinema] (Katowice 2015) and *Dotyk światła. O zmysłowym doznawaniu kina* [The Touch of Light. On the Sensual Experience of Cinema] (Katowice 2012), co-author (with Agnieszka Tambor) of the publication *Polska półka filmowa. Krótkometrażowe filmy aktorskie i animowane w nauczaniu języka polskiego jako obcego* [Polish Film Shelf. Short live-action and animated films in teaching Polish as a foreign language] (Katowice 2018). Polish language teacher at INALCO in Paris (2016/2017), winner of the Fulbright Slavic Award at the University of Washington in Seattle (2017/2018). Professionally and academically researches film education and teaching Polish culture.

Magdalena Ochwat – doktor nauk humanistycznych, adiunktka w Instytucie Literaturoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, związana z Interdyscyplinarnym Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną UŚ. Jej zainteresowania naukowe skupione są na edukacji polonistycznej, wykorzystaniu w kształceniu reportażu literackich oraz społecznej odpowiedzialności lektur szkolnych. Interesuje się wyzwaniami XXI wieku: globalnymi kryzysami, migracjami, zmianami klimatycznymi i wielokulturowością. Redaktorka naczelna czasopisma „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” i koordynatorka programu dla nauczycieli polonistów Uniwersytet Polonistów w ramach projektu POWER. Uczestniczka Szkoły Ekopoetyki. Współpracuje z Europe Direct Śląskie oraz z miastem Katowice przy wdrażaniu edukacji na rzecz klimatu.

Magdalena Ochwat – Doctor of Humanities, Assistant Professor at the Institute of Literary Studies of the University of Silesia in Katowice, affiliated with the Interdisciplinary Centre for Research on Humanistic Education of the University of Silesia. Her research interests focus on Polish language education, the use of literary reportage in education and the social responsibility of school reading. She is interested in the challenges of the 21st century: global crises, migration, climate change and multiculturalism. Editor-in-chief of the journal “Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” [From the Theory and Didactic Practice of the Polish Language] and coordinator of the University of Polish Language Teachers programme under the POWER project. Participant of the School of Ecopoetics. Cooperates with Europe Direct Śląskie and the city of Katowice in introducing climate education.

Piotr Skubała – profesor doktor habilitowany, pracownik Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, ekolog, akarolog. Autor 186 artykułów naukowych, 57 rozdziałów w monografiach lub monografi, 39 komunikatów naukowych oraz 165 artykułów popularnonaukowych. Etyk środowiskowy, edukator ekologiczny, działacz na rzecz ochrony przyrody, aktywista klimatyczny. „Ethical expert” w Komisji Europejskiej w Brukseli

(w programach HORIZON 2020, HORIZON-MSCA-2022), członek Zespołu Ekspertów ds. kwestii etycznych w Narodowym Centrum Nauki, członek sieci eksperckiej Team Europe powołanej przez Komisję Europejską, członek Rady Klimatycznej przy United Nations Global Compact Network Poland. Stały współpracownik miesięczników „AURA. Ochrona środowiska” i „Dzikie Życie”. Współorganizator Festiwalu Kultury Ekologicznej „Zielono Mi” (2007–2014), organizator i współprowadzący spotkania Klubu Myśli Ekologicznej (od 2012). Autor licznych wykładów, warsztatów, kursów na macierzystej uczelni, innych uczelniach w kraju i za granicą, dla różnych instytucji. Współpracuje z mediami lokalnymi, krajowymi i zagranicznymi w charakterze eksperta i popularyzatora nauki w zakresie ekologii i ochrony środowiska, kryzysu klimatycznego.

Piotr Skubała – professor, PhD, employee of the Faculty of Natural Sciences at the University of Silesia in Katowice, ecologist, acarologist. Author of 186 scientific articles, 57 chapters in monographs or monographs, 39 scientific reports and 165 popular science articles. Environmental ethicist, ecological educator, nature conservationist, climate activist. “Ethic expert” at the European Commission in Brussels (in the HORIZON 2020, HORIZON-MSCA-2022 programmes), member of the Expert Team on Ethical Issues at the National Science Centre, member of the Team Europe expert network established by the European Commission member of the Climate Council at the United Nations Global Compact Network Poland. Regular contributor to the monthly journals “AURA. Ochrona środowiska” and the “Dzikie Życie”. Co-organiser of the Festival of Ecological Culture “Zielono Mi” (2007–2014), organiser and co-leader of the meetings of the Ecological Thought Club (since 2012). Author of numerous lectures, workshops, courses at his home university, other universities in the country and abroad, for various institutions. Cooperates with local, national and foreign media as an expert and populariser of science in the field of ecology and environmental protection, climate crisis.

Redakcja dołożyła wszelkich starań, aby ilustracje opublikować z poszanowaniem praw autorskich autorów fotografii i osób na nich przedstawionych. Materiały fotograficzne zostały wykorzystane zgodnie z zapisami „Regulaminu” Archiwum Protestów Publicznych (<https://archiwumprotestow.pl/app/uploads/2021/01/app-regulamin.pdf>). W przypadku jakichkolwiek wątpliwości prosimy o kontakt z Redakcją.